

AYAKTA ÖLEN AĞAÇLAR NESLİNDEN: PROF. DR. GÜRBÜZ ERGİNER (1945–2009) HAYATI VE YAYINLARI

**The Trees Die Standing: Prof. Dr. Gürbüz Erginer (1945-2009)
Biography and Work of Gürbüz Erginer**

Prof. Dr. M. Muhtar KUTLU*

*Ölüm ölüm hezen ölüm
Evden eve gezen ölüm
Her düzeni bozan ölüm*

Türkiye’de halkbilimin öncü isimlerinden Sedat Veyis Örnek’in “Anadolu Folklorunda Ölüm” adlı kitabı bu sözlerle başlar. İnsanımızın ölüm karşısındaki tavrını en yalın biçimiyle anlatan bu özlü sözü Gürbüz Erginer memleketi Uşak’ta derlemişti. Otuz yıl önce Sedat Veyis “Örnek Hoca”ımızı yitirdiğimiz günden beri içimizde yüreğimizi yakan bir korgibi durmaktaydı bu sözler. Düzen bozan ölüm yine uğradı evimize; bu kez Gürbüz Erginer’i beklenmedik bir şekilde aldı aramızdan. Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Halkbilim Bölümü Başkanı Prof. Dr. Gürbüz Erginer’i 28 Mart 2009’da elim bir trafik kazası sonucunda kaybettik.

Prof. Dr. Gürbüz Erginer, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi’nde halkbilim disiplininin 1980 sonrası yakın tarihine tanıklık eden ve bu sürece damgasını vurmuş çok yönlü değerli bir bilim insanı idi. Erginer, bir etnolog-halkbilimcidir. Kuşkusuz etnolog-halkbilimci olmak Ankara DTCF’de oluşmuş “halkbilim geleneğinin” temsilcisi olmak anlamına da gelmektedir. Aynı fakültede halkbilimin akademik kurumsallaşma çabalarına öncülük eden Pertev Naili Boratav

sonrası uzun bir sessizliğin ardından, 1960’lı yılların başına değin Türkiye’de “folklor, etnografya ve etnoloji” çalışmaları için DTCF akla gelen ilk önemli merkezlerden biri olmuştur. Bu yıllardan itibaren Antropoloji Bölümü “Etnoloji Kürsüsü” ders programlarında Orhan Acıpayamlı ve Sedat Veyis Örnek tarafından verilen “folklor” içerikli derslerin sayıca arttığı gözlenir. Bu durum belli bir uzmanlaşmanın habercisi olduğu gibi Batı’nın kendi özgün koşullarında oluşmuş etnoloji-halkbilim (folklor) ayrımının da giderek ortadan kalmakta olduğunun habercisi olarak görülebilir. Erginer 1966 yılında Antropoloji Bölümü “Etnoloji Kürsüsü”nde lisans öğrenimine bu ortamda başlar. 1970’li yıllar kürsüde halkbilim programlarının ağırlıklı olarak oluştuğu yıllardır. 1976’da mezun olduğu kürsüye asistan olarak atandığında o, artık bu sürecin bir parçasıdır. “Etnoloji Kürsüsü” 1980 yılında “Sosyal Antropoloji” ve “Halkbilim” olarak ayrıldığında, “Halkbilim Bölümü”nün kurucusu olan hocası Prof. Dr. Sedat Veyis Örnek’in yanında genç bir asistan olarak yer alır. Türkiye üniversitelerinde ilk kez disiplin ayrımlarını da aşarak bağımsız bir “Halkbilim Bölümü” kurulmuş oluyordu. Ne yazık ki uzun ömürlü olmadı. Aynı yıl Sedat Veyis Örnek’in ani kaybının ardından 1981’de YÖK Kanunu ile yapılan dü-

* Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Halkbilim Bölümü, muhtarkutlu@yahoo.com.

zenlemede bölüm kapatılarak Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü içinde “Halkbilim Anabilim Dalı”na dönüştürüldü.

Bu yeni ama sorunlu duruma ilk itiraz edenlerin başında Gürbüz Erginer gelir. Bir yandan geleneğe sahip çıkmak öte yandan etnoloji ve folklor’un artık bir “kültürbilim” yaklaşımıyla sürdürülebi- leceği iddiası ile mücadeleye devam etti.

1990’lı yıllarda DTCF’de bitmez tükenmez örgütlenme çabaları, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Halkbilim Anabilim Dalı Başkanlığını sürdüren Prof. Dr. Nevzat Gözaydın’ın öncülüğünde 1992’de “Halkbilim Bölümü” ve Prof. Dr. Zafer İlbars başkanlığında “Sosyal Antropoloji ve Etnoloji Bölümü”nün kurulması ile sonuçlandı. 1993’de Etnoloji Anabilim Dalı Başkanlığına atanan Gürbüz Erginer, 2002 yılında bu kez YÖK Denetleme Kurulu kararıyla Etnoloji Anabilim Dalı ile hâlihazırda mevcut Halkbilim Bölümü kapatılarak yeniden oluşturulan Halkbilim Bölümü başkanlığına getirildi. Erginer, yıllarca mücadelesini verdiği hem etnoloji hem folklor (halkbilim) yapma idealini bu bölümde gerçekleştirmişti bir anlamda... Bu uzun süreçte halkbilime adanmış bir ömrün ilkeli ve kararlı duruşunu geride bırakarak aramızdan ayrıldı.

Gürbüz Erginer’i kısa yaşam öyküsüyle tanımaya çalışmak, o küçük bedeninde taşıdığı kocaman yüreğin pırlırtısını görmek ve akademide ürettikleriyle anmak gerekir: Gürbüz Erginer, 1 Mart 1945’te Uşak’lı bir ailenin ikinci çocuğu olarak İstanbul Kartal’da dünyaya geldi. Çocukluğu Anadolu’nun çeşitli yörelerinde yaşayarak geçti. Daha sonra bir halkbilimci titizliği ile arşınlayacağı yollara, inceleyeceği kültürlere daha çocukken aşinalık kazanmış oldu böylece...

Ankara Mamak İlkokulu’nda başladığı ilköğrenimini Aydın Gazipaşa

İlkokulu’nda 1952’de tamamladı. 1964’te Aydın Lisesi’nden mezun oldu. 1966 yılında Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Antropoloji Bölümü Etnoloji Kürsüsü’nde üniversite eğitimine başladı. 1970 yılında bu kürsüden mezun olduktan sonra 1970–1971 yılları arasında Milli Eğitim Bakanlığı Milli Folklor Enstitüsü’nde folklor araştırmacısı olarak çalıştı. 1973 yılında askerlik hizmetini tamamladı ve 1973–1974 yılları arasında Ankara Etnografya Müzesi’nde asistan olarak görev yaptı.

Erginer 1974–1976 yılları arasında mesleki birikimine TRT Ankara Televizyonu bünyesinde kameramanlığı ekledi. Dönemin birçok televizyon dizisi ve belgeselin çekiminde kameramanlık yaptı. Bu deneyimin çocukluktan beri ilgi duyduğu makinelerin-kameraların dünyasında kendisini geliştirmesine ve gelecekteki akademik yaşamına önemli katkıları oldu. TRT adına Fransa’da bir objektif fabrikasında optik bakım ve onarım kursuna katıldı. Bu alandaki bilgi birikimi ve deneyimi sonucu sadece belgesellerin çekimde bir kameraman değil bu tür çekimlerde kullanılan her türlü gerecin bakımı ve onarımını yapan uzmana dönüştü. Daha önemlisi bu kurumda görev yaptığı yıllarda TRT ve “Avusturya Kültür Ofisi”nin İstanbul’da düzenlediği “Etnografik Bilimsel Film Çekimi Kursu”na katılmasıdır. Erginer’in nerede ise kendisi ile bütünleşmiş “Etnoloji’de Ses ve Görüntü ile Belgeleme” adıyla açtığı ve uzun yıllar bölüm ve bölüm dışı öğrencilerin yoğun ilgisini çeken ders, bu birikimin uzantısıdır. Bu derslerde Almanya’nın Göttingen Üniversitesi’ndeki “Encyclopaedia Cinematographica” arşivinden kişisel çabaları ile elde ettiği etnolojik-etnografik filmlerin gösterimiyle -bir bakıma- fakültede görsel antropoloji ve

görsel etnografi derslerinin de temelini atmıştı.

Erginer 1976 yılında Türkiye’de Halkbilim’in akademik dünyadaki öncü isimlerinden olan hocası, Prof. Dr. Sedat Veyis Örnek’in istek ve talebi üzerine TRT’den ayrıldı ve A.Ü. Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Etnoloji Kürsüsü’ne asistan olarak atandı. Böylece bir yandan ölümüne kadar sürecek akademik yaşamına ilk adımını atarken, öte yandan 1970 yılında mezun bir üniversite öğrencisi olarak çıktığı DTCF’ye yeniden dönmüş oldu. Cumhuriyet’in en köklü ve anlamlı yapıtlarından biri olan bu Kurum’a aidiyeti 1960’ların sonundan aramızdan ayrılışına değin yaklaşık kırk yıl devam etti.

Prof. Dr. Gürbüz Erginer, yüksek lisansını 1978 yılında hocası Prof. Dr. Sedat Veyis Örnek’in denetim ve danışmanlığında “*Halkbiliminde Monografik Çalışmalar*” başlıklı teziyle tamamladı. Uzunca bir dönem köy ve köylü kültürü üzerine yapılmış etnoloji ve halkbilim çalışmalarında etkisi görülen, sosyolojiden aktarılmış monografi yöntemi ve halkbilimsel monografik eserlerin değerlendirildiği bu çalışmasını daha sonra bir makalesinde yeniden ele aldı (1). 1979 yılında “Halk Takvimi ve Halk Meteorolojisi” konusunda başladığı doktora çalışmasını 1982 yılında tamamlayarak “doktor” oldu. Doktora tezi Türkiye’de halkbilim alanında hâlâ ciddi bir bilgi açığının bulunduğu halk takvimi ve halk meteorolojisi üzerinedir. “*Uşak Halk Takvimi ve Halk Meteorolojisi*” başlıklı tez, 1984 yılında Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından kitap olarak basılıp yayımlandı (2). Böylece halkbilim alanında üzerinde çok fazla durulmayan bir konu olan halk takvimi ve meteorolojisi üzerine, en kapsamlı, bütünlüklü ve yetkin çalışmayı yaparak bu alanda da bir

ilke ve şimdije değin bir “tek”e imza attı. Araştırma alanı olarak seçtiği yakından tanıdığı memleketi Uşak’a borcunu -bir bakıma- bu çalışmada ödedi.

1985’te yardımcı doçentliğe atanan Erginer’i 1993’te doçent ve 1998 yılında da profesör olarak görürüz. Ömrünü, Türkiye’de halk kültürünün bilimsel incelemesine hasretmiş bir etnolog ve halkbilimci olarak üzerine düşen görev ve sorumluluğun bilincinde oldu hep. Hızla değişen dünyada halk kültürümüzün maddi ve manevi kaynak, malzeme ve birikiminin yok olma tehlikesi karşısında bir “entelektüel kurtarma operasyonu” olarak nitelendirilebilecek bibliyografyaların (3) hazırlanması sürecinde, işin başında da sonunda da hep o vardı.

Erginer’in 1997 yılında yayımlanan, “*Kurban. Kurbanın Kökenleri ve Anadolu’da Kanlı Kurban Ritielleri*” adlı kitabı, bu alanın en yetkin örneklerinden biridir (4). Bu kitap, ülkemizin bu yaygın geleneksel-dinsel âdeti üzerine yazılmış en güvenilir bilimsel kaynak olması itibarıyla Erginer’e bu alandaki uzman bilimci sıfatını da haklı olarak kazandırdı.

Sözünü ettiğimiz kitap nitelikli yayınlarının yanı sıra makaleleri, fakülte dergilerinde yayımlanmış iki önemli çevirisi, katıldığı ulusal ve uluslararası sempozyum, kongre ve bilimsel toplantılarda sunduğu yayınlanmış bildirileri halkbilim alanında özgün katkılar içerir.

Erginer’in akademik etkinliklerinin önemli bir kısmı da projelerde gerçekleştirdiği alan çalışmalarıdır. Göksu Vadisi Kayraktepe Projesi (5) ve Ilısu Projeleri (6) bunların başında gelir. Ölümünden çok kısa bir süre önce Güneydoğu’da yürütülmekte olan bir etnografik araştırmadan yeni dönmüş; nerede ise araş-

tırmanın içinde kaybetmişti hayatını. Değerli meslektaşım Tayfun Atay'ın Gürbüz Erginer'in ardından kaleme aldığı yazıdaki (7) eşsiz benzetmesiyle; "halkbilimci ayakta ölür" dercesine ve dalastı bizlerle...

Gürbüz Erginer, bilgisini kamusal alanda paylaşma hususunda, halktan aldığı ve üniversitede özenle işlediği bilgiyi yeniden halka ulaştırma yolunda da hiçbir çekince duymadan, istekle ve içtenlikle çaba harcadı. Anadolu'nun değişik yörelerinde kurban, büyü, nazar, ekme ve pişirme teknikleri üzerine hazırlanmış birçok belgesel danışman ve metin yazarı olarak imza attı. 2003 yılında İstanbul'da toplumun ilgisine sunulan "ELEMTEREFİŞ: Anadolu'da Büyü ve İnanışlar" (13 Haziran-16 Ağustos 2003 İstanbul, Yapı Kredi Kültür Merkezi) sergisi de onun uzmanlığı, danışmanlığı ve emeği doğrultusunda gerçekleşti. Bu serginin içeriğini özenle metinleştirerek onun katalog-kitap haline getirilmesini sağladı (8).

Gürbüz Erginer için söz edilmeden geçilemeyecek önemli bir diğer nokta, onun kültüre olduğu kadar makinelere olan ilgisidir. İnsan denen organik varlıkla, onun toplumsal ve kültürel düzeni ile haşır-neşir olduğu kadar, insan ürünü mekanik varlıklarla da içli-dışlıydı. Bir yandan alan araştırmalarında Anadolu insanının inanılmaz bir yaratıcılıkla geliştirdiği av tuzaklarının, kilitlerin ve kapanların mekanizmasını çözer, öte yandan göz ameliyatlarında, endoskopi incelemelerinde kullanılacak cihazları üretti. Yeryüzündeki tüm fotoğraf makinelerini tamir edecek yetkinlikteydi ve bu bakımdan ünü yurt dışına kadar taşıdı. O yüzden Türkiye kamuoyu onu hem bir kültür çözümleyicisi etnolog-halkbilimci hem de bir "zekâ küpü" mekanikçi olarak tanıdı (9).

İnsanın ve insanımızın yaşam biçimini tutkuyla araştırmayı bir yaşama nedeni olarak seçen Gürbüz Erginer, bir ömre sığdırabildikleri ile Türk halkbiliminin unutulmayacak, kalıcı isimlerinden birisidir. O'nu ölümünün ikinci yılında bir armağan sayı ile anan Millî Folklor Dergisi'nin yayın yönetimine bu değerbilir davranışları nedeniyle şükranlarımı sunuyorum. Sevinçleri, mutlulukları ve üzüntüleriyle yaşanmış otuz yılı aşkın bir dostluğun ve dostun ardından yazmak, elbette kolay değil. Yunus Emre'ye sığınarak bitirelim sözlerimizi:

Yanar içim, göynür özüm / Yiğit iken ölenlere / Gök ekini biçmiş gibi.

Yayınları:

Bibliyografya:

Türk Folklor ve Etnografya Bibliyografyası - I. M. Adil Özder / Gürbüz Erginer / İsmail Öztürk / Zümrüt Erk (Hazl.), Milli Eğitim Bakanlığı, Milli Folklor Enstitüsü Yayınları: 5, Ankara 1971, 521 s.

Türk Folklor ve Etnografya Bibliyografyası - IV (1974-1984). Arş. Gör. Abdürrahim Özmen / Yrd. Doç. Dr. M. Muhtar Kutlu / Prof. Dr. Gürbüz Erginer (Hazl.), Kültür Bakanlığı Yayınları: 2296, Ankara 1999, 377 s.

Kitap:

Uşak Halk Takvimi Halk Meteorolojisi. Kültür ve Turizm Bak. MİFAD Yayınları: 58, Ankara 1984, 150 s.

Kurban. Kurbanın Kökenleri ve Anadolu'da Kanlı Kurban Ritüelleri. Yapı Kredi Kültür ve Sanat Yayınları, İstanbul 1997, 250 s.

Makale:

"Halkbilimde Görüntü Belgesi Olarak Akarfilmin Kullanılması" DTCE Dergisi, XXX (1979-1982) 1-2: 129- 141

“Toplumsal Bilimlerimizin Açmazında ‘Gelenekler: Töre ve Törenler’ Adlı Yayınlanmış Bir Doçentlik Tezindeki Kimi Yanılmalar Üzerine” *Antropoloji* 12 (1985): 247-255

“Monografi Yönteminin Ana Nitelikleri. (Halkbilimde Monografik Çalışmalar)” *Antropoloji* 12 (1985): 257-267

“Günümüz Türkiye’sinde Halk Oyunları. (Halkoyunları Belli Kurumlarının Değişik Amaçlı ve Fonksiyonlu İletişim Araçlarıdır.)” *Yarın Dergisi* (1984) 40: 13

“Anadolu’dan İki Etnoğrafik Gereç” *Türk Dili* (1993) 500: 349-351

“İlk Şehir Merkezleri ve Aztek Tüccarları” *Bilim ve Teknik* (1994) 320: 34

“Kayraktepe Baraj Bölgesi Sakinlerini Zorunlu Yeniden Yerleştirmede Sosyo- Kültürel Sorunlara Dayalı Bulgu ve Bilgiler. Yeniden Yerleşim Planlaması, Uygulaması, İzleme ve Rehabilitasyonu” *Haz.: Mümtaz Bayram-Turan Hazar / Ayşe Kudat*. Ankara 1995: 53.-61

“Kutsal Kitaplarda Kurban Konusu” *Bilim ve Ütopya* 11 (1995): 19-23

“Sacrifice of Vow in Çapar Village of Anatolia (A Blood Sacrifice Ritual). A Participant Observation” *Acta Ethnographica Hungarica* 43 (1998) 3-4: 471-478

“Anadolu’da Batıl İnanmalar ve Büyü” *Elemterefiş*. Anadolu’da Büyü ve İnanışlar. *Sergi Kataloğu*. Yapı Kredi Yayınları: 1873, İstanbul 2003: 50-62

“Kan ve Tabu” *Cogito*, 37 (2003): 181-191

“Bir Halkbilimcinin Gözünden Ölüm” *Cogito*, (2004) Yaz: 286-292

“Siyah Kalem Minyatürlerine Farklı Yorumlar” *Ben Mehmet Siyah Kalem, İnsanlar ve Cinlerin Ustası*. İstanbul 2004: 119-127.

Çeviri:

Ralph Leon Beals / Harry Hoiyer:

“Antropolojinin Konusu ve Alanı” Çev.: Gürbüz Erginer, Ralph Leon Beals / Harry Hoiyer: *An Introduction To Anthropology*. Second Printing, New York 1972: 1-18 (“ The Nature and Scope of Anthropology”) *Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi* 35. c.

Dr. Mihaly Hoppal: “Sibirya Şamanizminde Doğa Tapımını” Çev.: Gürbüz Erginer, Mihaly Hoppal: “Natur Worship in Siberian Shamanism.” *Estonia Electronical of Folklore Journal* 4 (1997), AÜ DTCF Dergisi 41 (2001) 1: 209-225.

Yayınlanmış Bildiri:

“Halk Takvimi”, II. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi. Bursa 22-28 Haziran 1981 Bildirileri. Ankara 1982, IV. c.: 169-173

“Halkbilimde Araştırma Yöntem ve Teknikleri”, 5-6 Mart 1985 Sirena Aylık Uluslararası Turizm ve Folklor Dergisi 1(1985) 2: 18-20

“Halk ve Edebiyat”, Uluslararası Türk Halk Edebiyatı Semineri. 7-9 Mayıs 1983 Eskişehir. Eskişehir 1987: 97-98

“Halkbilimde Fonksiyonel Yaklaşım ve Fonksiyonel Çözümleme”, III. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi. İzmir 23-28 Haziran 1986 Bildirileri. Ankara 1986, I.c.: 113-116

“Müzecilikte Fonksiyonalizm”, I. Müzecilik Semineri Aralık 1989, Eskişehir 1990: 16-18

“Çapar Köyünde Adak Kurbanı. (Geleneksel)”, I. Türk Halk Kültürü Araştırma Sonuçları Sempozyumu Bildirileri, (22-23/Aralık/1994) Ankara 1996, 2. c.: 190-196

“Anadolu’da Geleneksel Yeniden Dağıtım Mekanizmaları”, I. Halkbilimi Bilgi Şöleni Bildirileri, 2-4 Haziran 1997 Balıkesir. Ankara 1997: 198-203

“Anadolu Erenlerinin Sosyo-

Kültürel Fonksiyonları”, Uluslar Arası Anadolu İnançları Kongresi Bildirileri (23-28 Ekim 2000) Ankara 2000: 271-277

“Küreselleşme ve Geleneksel Kültür. (Bilimsel Bulguların Anlamsızlaşması.)”, VI. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi. Küreselleşme ve Geleneksel Kültür Seksiyon Bildirileri. Ankara 2002.

Sergi:

ELEMTEREFİŞ. Anadolu’da Büyü ve İnanışlar. 13 Haziran–16 Ağustos 2003 İstanbul, Yapı Kredi Kültür Merkezi.

NOTLAR

1. “Monografi Yönteminin Ana Nitelikleri. (Halkbilimde Monografik Çalışmalar)” **Antropoloji** 12 (1985), s. 257– 267.
2. **Uşak Halk Takvimi Halk Meteorolojisi.** Kültür ve Turizm Bak. MİFAD Yayınları: 58, Ankara 1984, 150s.
3. **Türk Folklor ve Etnografya Bibliyografyası** (cilt I /1971; cilt IV /1999).
4. **Kurban. Kurbanın Kökenleri ve Anadolu’da Kanlı Kurban Ritüelleri.** Yapı Kredi Kültür Sanat Yayınları, İstanbul, 1997
5. **Kayraktepe Baraj Bölgesi Sakinlerini Zorunlu Yeniden Yerleştirmede Sosyo-Kültürel Sorunlara Dayalı Bulgu ve Bilgiler.** Ankara 1995.
6. **İlusu Baraj Gölü Altında Kalacak Alanda Kültürel Doku ve Folklorik Yapı Araştırması (Batman Hasankeyf).**Ankara 2004.
7. Tayfun Atay, “Halkbilimci Ayakta Ölür” (29.03.2010). <http://www.T24.com tr.>
8. **ELEMTEREFİŞ: Anadolu’da Büyü ve İnanışlar.** Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2003.
9. Ayşe Sazak, “Zekâ Küpü Gürbüz Hoca”, Milliyet Gazetesi, 11 Ocak 1984.

Prof. Dr. Gürbüz Erginer D.T.C.F.’deki çalışma ofisinde.

Prof. Dr. Gürbüz Erginer ve Prof. Dr. M. Muhtar Kutlu uzun yıllar birlikte paylaştıkları Halkbilim Bölümü’nde.

Prof. Dr. Gürbüz Erginer Antakya’da alan araştırmasında asistan, öğrenci ve meslektaşlarından oluşan çalışma ekibiyle.